

УДК 782:792]:78.071.1Рудницький(477)(73)(045)
DOI: 10.31318/2414-052X.2(63).2024.310295

ІРИНА СУВороВА

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-7365-2946>

творча аспірантка кафедри оперної підготовки та музичної режисури
Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського
(Київ, Україна)
irina.applause@gmail.com

ОПЕРА АНТИНА РУДНИЦЬКОГО
«АННА ЯРОСЛАВНА — КОРОЛЕВА ФРАНЦІЇ»:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АМЕРИКАНСЬКОГО І
УКРАЇНСЬКОГО ФОРМАТИВ УТІЛЕННЯ

Розглянуто феномен створення опери Антіна Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» на підґрунті історіографічних та іконографічних джерел, її мистецьких реалізацій в американському та українському форматах. Окреслено актуальність та необхідність звернення до історичної національної тематики загалом та означеної опери зокрема в соціокультурних реаліях сьогодення. З'ясовано роль і місце української діаспори у збереженні національної ідентифікації культури і мистецтва в умовах перебування у різних країнах світу. Закцентовано увагу на повернення до скарбниці вітчизняної музичної культури невиправдано забутих імен і творів українських митців-емігрантів, одним із яскравих їх представників по праву вважається американський композитор галичанського походження Антін Рудницький. Проаналізовано й систематизовано літературне підґрунтя статті з особливостей історичного, соціокультурного розвитку Київської Русі і Франції кінця раннього середньовіччя; передумов створення опери з окресленням головних сюжетних ліній у розвитку її драматургії; спогадів, відгуків та рецензій на її вирішення в американському та українському форматах. Виявлено відмінності умов життєдіяльності, способу існування Київської Русі та Франції означеної доби, особливості їх тогочасної культури, побуту, традицій. Звернено увагу на обрання результативного вектору діяльності Ярослава Мудрого в політиці, дипломатії, міждержавних родинних зв'язках з провідними королівськими дворами Європи, що сприяло найвищому розвитку тогочасної Київської Русі, зміцненню князюї світської влади. Виявлено скромне становище середньовічної роздробленої Франції в геополітичному розвитку Європи з підпорядкуванням світської королівської влади Папі Римському. Визначено мотивацію звернення Антіна Рудницького до історичної тематики та передумови написання опери «Анна Ярославна — королева Франції» як «сердечної сповіді» Маестро-емігранта. Проаналізовано дві сюжетні лінії в оперній драматургії — соціально-історичну та побутово-психологічну з аргументацією їх концептуального вирішення. З'ясовано причини концертно-сценічного формату втілення опери силами української діаспори в Америці, неможливості її подальшого сценічного життя в країні. Досліджено концептуальне вирішення твору в Національній опері України у сценічному форматі, причини недоліків його мізансценічної розробки в зв'язку з помилками в режисерському аналізі і творчому задумі вистави. Доведено необхідність ґрунтовного підходу до трактування історичних опер національного тематизму із застосуванням масштабних монументальних масових сцен. Спрогнозовано перспективи подальших

наукових досліджень означеної тематики в умовах сучасних можливостей музичного театру, досягнень режисерської оперної практики.

Ключові слова: Антін Рудницький, опера «Анна Ярославна — королева Франції», особливості композиторського стилю, сценічні інтерпретації/трактування, американський та український формати опери.

Постановка проблеми... З набуттям незалежності України активізувалась інтеграція вітчизняного мистецтва у світовий культурний простір, що є складовою процесу національного духовного відродження. Забезпечення плідної взаємодії культур є одним із пріоритетів, завдяки якому музичний театр України успішно реалізує спільні міжнародні мистецькі проекти із пошуку оригінальних режисерських підходів, опановуючи нові світові досягнення і здобутки у цьому контексті. Розширення репертуарної політики вітчизняного театру сприяло «наверненню» глядача до ознайомлення з рідкісними шедеврами світового оперного мистецтва, у тому числі й зі знаковими творами української діаспори, незнайомими для нашої аудиторії.

Українська культура в усі часи творилась не лише на теренах рідної землі, але й далеко за її межами. Сформувавши потужне мовне та культурне підґрунтя для збереження своєї самоідентифікації, українська діаспора створила умови для розвитку національної самобутності, екстраполюючи здобутки материкової вітчизни у нових країнах. Українське мистецтво діаспори середини ХХ століття характеризується активізацією розвитку, можливістю обміну інформацією та творчим досвідом між означеними художніми осередками різних країн. Сила любові та пам'яті про рідну Вітчизну надавала креативний та міцний поштовх для створення музичних, фольклористичних, мистецьких, авторських вечорів та концертів, де проявляли себе видатні постаті української культури в далекому зарубіжжі. Імена та творчість багатьох митців-емігрантів, таких як скульптор Олександр Архипенко, художники Казимир Малевич і Роберт Лісовський, балетмейстер-хореограф Серж Лифар, піаніст Володимир Горовиць, композитор Антін Рудницький, співачка Марія Сокіл-Рудницька стали цікавими сучасним етнографам, філософам, культурологам, етномузикологам тощо. Вони сприяли на поверненні до скарбниці вітчизняної музичної культури

невиправдано забутих імен і творів українських митців у діаспорі, які й на чужині не поривали духовних зв'язків із Батьківщиною. Художня інтелігенція діаспори мала змогу реалізовувати свої таланти та надбання в далекому зарубіжжі, тим самим об'єднуючи українців в Америці, Канаді, Європі, Австралії тощо.

Яскравим представником української композиторської школи в діаспорі виступав американець галичанського походження Антін Рудницький. Митець щиро переживав і всіляко сприяв культурному життю українців у Америці та Канаді. Його опера «Анна Ярославна — королева Франції» стала безпрецедентним твором, котрий осяяв усе мистецьке надбання композитора. Звернення до історичної тематики часів Київської Русі початку XI століття особливо надихало композитора. Життя Анни Ярославни та її жертвність заради щастя народів Франції та рідної країни особливо відгукувалось в серці композитора. Він особисто проводив паралель з Анною, адже так само, як і вона, був емігрантом в іншій країні і ніколи більше за життя не повернувся на Батьківщину.

Слід зазначити, що Київська Русь посідала особливе місце у розвитку тогочасної європейської цивілізації. За часів князювання Ярослава Мудрого історія держави характеризується своїм вигідним геополітичним положенням на мапі Європи. Розповсюджуючи дипломатичну сферу впливу на провідні європейські країни та на Візантійську імперію, політичні амбіції Ярослава Мудрого спонукали до розширення родинних зв'язків методом укладання політичних шлюбів. До речі, ще князь Володимир, батько Ярослава одружився із сестрою Візантійського імператора, тим самим зміцнивши зв'язки з Константинополем. Сам Ярослав набув прізвиська «тестя Європи», оскільки був одружений на шведській принцесі Інгігерді (у хрещенні — Ірина). Його старша донька — Анастасія стала королевою Угорщини, дружиною короля Андраша I. Друга — Єлизавета (Еллісіф) — королевою Норвегії, дружиною короля Гаральда III Суворого, а після його смерті — дружиною короля Данії Свейна II Данського. Третя — Агата — дружиною Едуарда Вигнанця,

спадкоємця англійського престолу, який жив при дворі Ярослава Мудрого, а 1056 року з родиною повернувся до Англії. Наймолодша князівна — Анна стала королевою Франції, дружиною короля Генріха I. Сини Ярослава Мудрого так само зміцнювали міждержавні зв'язки завдяки своїм шлюбам. Князь Всеволод Ярославич, став чоловіком принцеси Марії, небоги імператора Візантії Костянтина IX Мономаха (1046), від шлюбу яких народився Володимир Мономах. Князь Ізяслав Ярославич одружився на принцесі Гертруді, доньки польського князя Мешка II (1040). Князь Святослав Ярославич, став чоловіком німецької графині, внучки цісаря Генріха II, імператора Священної Римської імперії. Князь Ігор Ярославич взяв за дружину німецьку принцесу Кунігунду, графиню Орламіндську. Князь Володимир Ярославич уклав шлюб з німецькою графинею Одою, донькою великого графа Ліпольда фон Штаде.

Саме цей фактор сприяв розширенню дипломатичного та культурного впливу Ярослава на європейську політику. Слугуючи своєрідною «буферною зоною» між Сходом і Заходом, Київська Русь сприяла культурному і торгівельному обміну між ними. А завдяки своїй обороноздатності Київська Русь неодноразово рятувала Європу від навали кочових племен, забезпечуючи їй сприятливі умови для розвитку.

І нині наша держава знову стоїть перед складними соціокультурними викликами, тому з'ясування об'єктивного перебігу подій тих часів, коли завдяки пророчій політиці Ярослава Мудрого вона змогла досягти вершини свого розквіту на мапі Європи, є дуже важливим. Відображення цього поступу у творах мистецтва загалом та в опері Антіна Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» зокрема, встановлення зв'язків та комунікацій між європейськими державами актуалізує обрану проблематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій... Хронологія розвитку та становлення української державності доби Київської Русі схарактеризовано П. Толочком та О. Моцею (2009). Особливості правління Ярослава Мудрого, умови зростання князівни Анни у батьківській оселі та короткий опис часів її

регентства при малолітньому королі Філіпі I окреслено співавторами В. Зубановим і А. Толстоуховим (2009). Державотворчі новаторства та устрій, особливості розвитку культури та соціуму Русі часів Ярослава Мудрого розглянуто в монографії П. Кралока (2018). Історичний нарис життя Анни Ярославни у Київській Русі та Франції проаналізовано в монографії Є. Луняка (2010).

Життєпис князівни Анни від її народження й зростання у родині Ярослава Мудрого, визначні події після її одруження з королем Франції Генріхом I, регентства при малолітньому синові, її канонізації після смерті з широким пластом тогочасної іконографії надано в трактаті митрополита Паризького (Корсунського) Мішеля Ляроша (Баландін, Лярош, Кралоук, 2022). Культурно-історичний контекст Франції епохи середньовіччя з ілюстраціями старовинних мініатюр знайшли своє відображення в роботі В. Жаркової (2018). Особливості духовної культури західного середньовічного суспільства у заданих параметрах простору й часу, матеріальної культури та соціальної ієрархії, що надають уявлення про життєдіяльність людини у її повсякденності, особливості її ментальності, проаналізував французький історик XX століття Ж. Ле Гофф (*J. Le Goff*, 1992). Короткий огляд естетичних уподобань середньовічного соціуму висвітлено в праці У. Еко (*U. Eco*, 1994).

Звернення до постаті Антіна Рудницького, аналіз творчого доробку Майстра в мистецькому житті української діаспори Америки середини XX століття, теоретичний розбір опери «Анна Ярославна — королева Франції» проведений А. Варшавською (2021). Українські та зарубіжні коріння формування індивідуального композиторського стилю А. Рудницького виявлено в статті Н. Кулиняка (2017). Ідею створення та особливості втілення опери «Анна Ярославна — королева Франції» в американському форматі відзначено у авторській праці композитора Антіна Рудницького (1980), ним же відображений гастрольний тур артистичної трупи з прем'єрою опери по містах Америки та Канади. Подальші творчі знахідки сценічного втілення вистави в Національній опері України у рамках міжнародного американо-франко-

українського проєкту досліджено Ю. Станішевським (2002). Контент прем'єрного показу на сцені Національної опери України та історію особистості Анни Ярославни висвітлено А. Терещенко (1995). Аналітичний розбір прем'єри вистави знайшов своє відображення у театральній рецензії Т. Швачко (1996). Аналітичним підґрунтям наукової розвідки став іконографічний матеріал із відтворенням історичного аспекту опери; фото- та відеозаписи вистав Карнегі – Холу та Національної опери України.

Мета дослідження — визначити прояви історіографічного та іконографічного контентів опери Антіна Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» в американському та українському форматах утілення.

Завдання дослідження:

1) розглянути вплив історичної епохи кінця раннього середньовіччя на спосіб існування Київської Русі і Франції зі з'ясуванням особливостей їх побуту, культури, традицій як історичного підґрунтя твору та зображенням двох світів — Західної та Східної Європи;

2) з'ясувати передумови створення опери з окресленням головної сюжетної лінії у розвитку драматургії твору;

3) проаналізувати контент утілення вистави в американському форматі з виявленням причини її концертно-сценічного вирішення;

4) дослідити концептуальні режисерські підходи до сценічного прочитання твору в умовах Національної опери України з визначенням специфічних відмінностей українського формату у порівнянні з американським.

Виклад основного матеріалу дослідження... Набуття християнства в Київській Русі у X столітті зумовило зростання уваги до неї в європейському світі. Це проявилось у поступовому розширенні дипломатичних відносин держави не лише із сусідами, а й більш віддаленими країнами. Вагомий вплив на Київську Русь у соціокультурному та політичному аспектах на той час здійснювала Візантійська імперія як яскравий представник світової влади. Наступниця Римської імперії, вона посідала найвище становище серед всіх країн Європи. Правителями інших держав визнавалась система візантійської

ієрархії з диференціацією країн за їх політико-економічним та соціокультурним становищем. На той час Київська Русь була важливою складовою цієї ієрархічної системи держав, на вершині якої стояв візантійський правитель — імператор і водночас глава християнського світу. Для візантійців беззаперечним вважався той факт, що може існувати лише одна імперія, як і переконання в тому, що може існувати лише одна істинна християнська церква. Візантійські літургійні книги склали основу книжкових зібрань церков і монастирів Києва. На печатках князів та і церковних ієрархів Київської Русі XI століття з'являються грецькі надписи; характерними ознаками візантійського духу у князівстві було зведення будівель та храмів; грецька мова та писемність у ньому представлялись на широкий загал. Князя Ярослава можна назвати прихильником візантійської культури та грецької мови. Кількість церков, побудованих на території Київської Русі, сягала чотирьохсот і це слугувало міцним підґрунтям проповідування православної віри. Слід згадати, що тогочасним світом поширювалась думка про апокаліпсис, котрий мав настати за тисячу років від Воскресіння Христового. Саме цими обставинами характеризується посилене будівництво храмів та соборів. Найголовнішою пам'яткою релігійної архітектури і досі залишається Собор Софії Київської, Премудрості Божої, будівництво якого тривало приблизно з 1033 по 1036 роки.

Головним чинником мирного існування, культурного та економічного зростання Київської Русі слугувала політика Ярослава Мудрого. Його вміння встановлювати міждержавні зв'язки шляхом політичних шлюбів допомогло уникнути багатьох воєн, кровопролиття, руйнування княжої держави. Тому у вихованні своїх дітей Ярослав використовував найцінніші зразки тодішньої європейської культури, презентовані збірками церковних текстів, що сприяло опануванню ними декількома мовами.

Ярослава Мудрого по праву вважають великим просвітителем Русі, адже за часів його правління було засновано перше народне училище в Новгороді і відкрито великокняжу бібліотеку. Як законодавець Ярослав повелів записати перший в історії держави звід цивільних законів — «Руську правду». Будучи

набожним правителем, він надав добро на організацію і заснування нині найбільшого монастиря в світі — Києво-Печерської Лаври, що стала центром літописання на Русі. Вперше в історії українського православ'я указом князя був обраний митрополит, який не залежав від Константинопольського Патріарха. Ним став Іларіон Київський, давньоруський письменник, вчитель дітей Ярослава. Усі нащадки Ярослава стали визначними постатями європейського світу, залишили неоціненний вклад в політичний розвиток Західної Європи. Але нашу увагу в цьому контексті привертає постать князівни Анни Ярославни — дружини французького короля Генріха I, виконуючої функції регента при малолітньому королі Франції Філіпі I.

Франція того часу представляла собою країну повільної християнізації. На думку деяких вчених, світогляд середньовічної людини був своєрідним компромісом між язичництвом і християнством. Варто згадати лише одну картину з Маастрихтського Часослову, де зображена мавпа в ролі вчителя-священника, що поєднує мирське і сакральне, серйозне і пародійне в свідомості середньовічної людини. Священики жили своїм життям, яке не відрізнялось від буття селян. Церкви, що масово будувались на теренах тогочасної Європи, використовувались для різних цілей — від банкетів до зберігання зерна. Межа між мирським і сакральним фактично була стертою. У такій історичній ситуації церква була змушена боротись за свою владу з великою обережністю. Відчайдушний жах очікування «кінця світу» в 1000 році складав лякаючу картину життя середньовічної людини першого християнського тисячоліття. У цих історичних обставинах головними культурними центрами стали монастирі. Їх головною функцією майже до XII століття було збереження писемності, після чого свої «повноваження» вони передали університетам. Метою тогочасного християнського буття стало створення неповторного духовного шляху кожної людини, яка пізнала вчення Господа. Разом з почуттям страху, віруюча людина мала надію на безмежне милосердя Боже.

Сферу свого впливу, в першу чергу, церква розповсюджувала на королівській двір та феодальну знать. Церковні канони та догмати слугували чи

не єдиним законодавчим документом тієї епохи. Як би не оспівували сучасні дослідники середньовічну Францію, рівень королівської освіченості був відверто низьким. Найкращим підтвердженням цього факту є підпис Генріха I на державних документах у вигляді хрестика. Влада короля була обмежена могутніми феодалами, які постійно повставали проти свого сюзерена. Головною метою правителя було створення умов для спокійного існування держави і умиротворення своїх підданих. Тогочасна Франція була поділена приблизно на 50 великих феодальних володінь. Деякі васали короля були настільки могутніми, що впевнено могли не підкорятися наказам короля і церкви. Більш того, вони могли вести війну довгий час, маючи людський ресурс та забезпечення війська для битви. Єдине, що лишалось суверену — це маневрувати між феодальними угрупованнями, щоб зберігати своє правління й утримувати державу від хаосу.

Генріх I, будучи вдівцем, залишався вкрай вразливим, адже не мав дружини і спадкоємців на престол. Вище духовенство було обізнане у справах міждержавних ігрищ і слідкувало за тим, щоб очільники престолів європейських країн могли спільно встановлювати взаємовигідні дипломатичні відносини та укладати політичні шлюби. Це все слугувало основною функцією збереження мирного співіснування королівств. Мандрівні люди принесли звістку про те, що князь Київської Русі має доньку надзвичайної краси. Завдяки побажанням та благословенню церкви, а також рекомендаціям своєї королівської Ради, Генріх погодився на кандидатуру дружини в особі Анни Ярославни з далекої східноєвропейської країни. Саме факт одруження київської князівни з королем Генріхом I ліг в основу сюжету опери «Анна Ярославна — королева Франції» видатного українського композитора в американській діаспорі Антіна Рудницького.

Зарубіжні українці є повноправними громадянами багатьох країн світу. Не дивлячись на те, що вони проживають у багатоетнічному оточенні, українці намагаються зберігати у своєму локальному середовищі рідну мову, звичаї, культурні, мистецькі та побутові традиції, тобто свою національну

самобутність. Значний внесок у збереження національного підґрунтя, розвиток української музики далеко за межами Вітчизни зробив композитор галицького походження Антін Рудницький. З його автобіографічних статей постає факт активної диригентської діяльності ще в той час, коли він безперервно у продовж 10 років був спочатку асистентом, а згодом і диригентом трьох головних музичних театрів нашої країни, а саме: Львівської опери, Харківської опери та Київської опери. Будучи людиною широких творчих можливостей і значного музичного таланту, Антін Рудницький мав неабиякий досвід діяльності на теренах театрального мистецтва. Робота з монументальними та синтетичними творами сприяла формуванню поглядів Майстра на музичне мистецтво того часу в контексті модернових засобів. Антін Рудницький створює свою першу оперу «Довбуш», котра, на превеликий жаль, за збігом трагічних подій (початок Другої світової війни), так і не була втілена.

У 1966 році Антін Рудницький задумує написання ще однієї опери, яка б висвітлювала величну подію часів Київської Русі. На допомогу прийшов український поет, емігрант з Ніжина Леонід Полтава. З особистих спогадів Антіна Рудницького маємо факт створення опери в кав'ярнях та обговорення її на центральних вулицях Нью-Йорку, в телефонному режимі, коли сам композитор мав можливість особисто коригувати лібрето та підстрочник опери. Сюжет твору окреслений двома драматургічними лініями — соціально-історичною та побутово-психологічною. Головним ідейно-тематичним аспектом першої сюжетної лінії опери стають взаємовідносини двох країн — Франції та Київської Русі. Цим підкреслюється основна ідея приналежності України до європейської родини, де всі співіснують як «рівні серед рівних». Побутово-психологічна лінія презентує людські характери, уподобання, внутрішні бажання, слабкості, мужність, любов та ненависть головних персонажів опери. Підступність, обман, бажання за будь-яку ціну досягти найвищої державної влади, сліпа ненависть та бажання помсти — це головна характеристика графині Монморансі та боярина Ігора. На противагу їм виступають ідейні та цілеспрямовані, люблячі, подекуди розгублені, але віддані

почуттям власного обов'язку Анна та Генріх. Князь Ярослав представлений як орієнтир абсолютної монаршої влади та розсудливості, мудрості та батьківської турботи. Кардинал виступає як головний суддя закону Божого, його головне бажання — це виконання усіма заповідей Господніх та беззаперечне їм підкорення.

Перший акт виділяється морокуватістю зображення середньовічної Франції та загального похмурого настрою головного героя Генріха, який ніяк не може знайти собі майбутню королеву. Отримавши благословення Папи Римського, він відправляє послів у Київську Русь з метою заручення з донькою Ярослава Мудрого — Анною Ярославною. Другий акт надзвичайно світлий та яскравий, адже Русь на той момент була квітучою і розвиненою державою, яка відкривала свої кордони для інших країн. Ярослава Мудрого недарма називали європейським сватом, бо всі його нащадки були пов'язані шлюбними узами із впливовими королівськими родинами великих держав середньовічної Західної Європи. Сюжет опери розгортається з плином подій. Отримавши листа від Генріха, Ярослав погоджується віддати свою наймолодшу доньку на трон французького престолу. Анна розуміє своє призначення, тому погоджується на політичний крок свого батька. Відчуваючи теплоту та взаємне почуття до Генріха, вона приймає свою долю як майбутня королева. Третій акт відзначається як «Схід сонця» в морокуватій Франції з появою на її троні Анни Ярославни. Країна з любов'ю та відданістю поставилася до прекрасної княжни з Київської Русі. І тут вона проявляє свої особистісні якості як майбутня королева — шановна, вихована, надзвичайно гарна; а головна думка, яку утверджує сам автор, це її доброта, мудрість, справедливість.

Увесь музичний текст опери написаний композитором у відповідності до його індивідуального стилю. Шанобливе ставлення діаспори до законодавця української класичної музики М. В. Лисенка проявилось в особливостях композиторських підходів Антіна Рудницького в роботі над твором. Використовуючи романтично-імпресіоністичні тенденції, Маєстро визначив власний стиль як «новочасний національний музичний реалізм», або «модерний

романтизм», що проявилось у музичній драматургії головних подій в опері. Вона постала перед глядачем як твір з довершеною формою так званих «покадрових змін подій». Основна увага глядача зосереджена на аріях-монологів героїв, дуєтах і лише інколи з'являються тріо та масові сцени. Згадуючи процес написання опери, композитор відмічав взаємозв'язок покадрових змін подій із сюжетом, «... вповні романтичного, почасти пристрасно-драматичного, почасти ніжно-ліричного. Я вирішив писати цю оперу в формі опер старих, добрих часів, себто не в речитативному характері, але поділивши її на ясно закреслені окремі номери: арії, дуєти, ансамблі, хори тощо. Як завжди в моїх творах я намагався зробити всю дію повною напруги, постійно повною руху, завжди логічною й виправданою, завжди сценічно-драматичною» (Рудницький, 1980, с. 149).

У зображенні картини Київської Русі Антін Рудницький використовує веснянки, що яскраво показано у сцені дівич-вечору другої дії опери. Для показу французьких сцен автор не застосовує аутентичних характерних національних моделей, хіба що деякі ритмічні моменти характерні означеній музичній культурі.

З великим натхненням опера була створена за два роки, після чого постало завдання реалізувати її у сценічному втіленні. Будучи членом Українського Народного Союзу, Антін Рудницький разом з іншими очільниками організували святкування його 75-річного ювілею саме постановкою опери «Анна Ярославна — королева Франції» в Карнегі-Хол. Перша проблема полягала у специфіці Карнегі Холу, в якому категорично заборонено використання будь-яких декорацій, адже це концертна зала, а не театральна установа. Друга проблема, що виникла на шляху реалізації, це костюми, яких не було на американському континенті «від слова — взагалі». Третя проблема — це вивчення партій та партитури за неймовірно короткий час з людьми, які жили в різних штатах. Четверта проблема, за словами Антіна Рудницького, поставала як основна. Після опанування музичного матеріалу необхідно було створити елементарні мізансцени, щоб оперна вистава

відбулася не просто в концертному форматі, а з певними ознаками театрального формату. Поступово ці проблеми почали знаходити своє вирішення. Замість декорацій використали умовну символіку двох держав часів середньовіччя — герби Франції (три золоті лілії) та Київської Русі (тризуб). Виконавці головних персонажів вивчали свої партії самостійно, лише інколи, частинами, здаючи їх диригенту Антіну Рудницькому. Костюми шились самими солістами та артистами хору. Режисера так і не знайшлося, але композитор сам розробив мізансцени та зрежисував виставу, адже мав значний досвід роботи в театрах, неодноразово беручи безпосередню участь в постановках та мізансценічних репетиціях. Фінансування та оплату оренди Карнегі-Холу взяв на себе Український Народний Союз.

Прем'єра вистави відбулась 25 травня 1969 року. Опера посіла почесне місце в пізньому періоді творчості композитора, була схвально прийнята та відзначена критиками й музикознавцями української діаспори Америки.

Наступне звернення до цієї опери відбулося у 1992 році, пов'язаного з приїздом Марії Сокіл-Рудницької до України вперше з моменту їх еміграції з чоловіком до США. Вона привозить найцінніше, що залишилось у неї після смерті Антіна Рудницького — його творчий спадок — величезну кількість нотних примірників, серед яких була і опера «Анна Ярославна — королева Франції». Першим ідейним натхненником сценічного втілення твору на сцені Національної опери України став диригент, музикознавець, ерудит Іван Гамкало. Протягом трьох років велась активна підготовка до сценічного прочитання опери. Оркестрування для малого інструментального складу не підходило для масштабного колективу Національної опери України. У зв'язку з цим дирекція театру звернулась до майстра оркестрування Левка Колодуба, щоб удосконалити та збагатити партитуру всіма засобами виразності які надавав великий симфонічний оркестр установи. Велась кропітка робота по пошиттю костюмів та вирішення сценічного простору вистави. На цю роботу були запрошені французькі митці, Мішель Волковицький (режисер) та Олександр Еро (сценограф), тому виставу вже можна вважати як спільний

американо-франко-український проєкт. У співпраці диригента з виконавським складом: оркестром, солістами, хором, балетом проводилася наполеглива безкомпромісна робота, яка не терпіла неточностей і вимагала чіткого дотримання усіх композиторських ремарок. Виконавці та хор разом з балетом втілили яскраву костюмовану виставу в стилістиці Київської Русі XI століття (другий акт) та середньовічної Франції (перший та третій акти) в мінімалістичному оформленні сценічного простору заради акцентування на акторській грі самих виконавців. Завдяки злагодженій роботі постановочної групи, виконавського складу, технічних і допоміжних служб та цехів у 1995 році відбулася прем'єра опери на головній сцені України.

Порівнюючи сценічні прочитання обох версій опери з розривом у 27 років, можна відзначити, що концертно-сценічне виконання опери в американському форматі та злагоджене театральне втілення — в українському докорінно вносять свої корективи в аспектах звучання твору та його сприйняття глядачем. Маючи більші фінансові, творчі, технічні, адміністративні та інші можливості, театр зміг донести до глядача художню цінність та ідейну належність опери «Анна Ярославна — королева Франції» до скарбниці українського мистецтва. А тогочасний критичний огляд постановки в Національній опері України відзначив прем'єрний показ як зразок розквіту вітчизняного театрального мистецтва.

Історична опера потребує точності та достовірності зображення подій. Це призводить до думки, що постановка опер такого масштабу можлива лише в умовах стаціонарного, професійного, технологічно оснащеного з різноманітним виконавським складом театру. Тим не менш, навіть, у таких умовах можна зустрітись з проблемами професійної компетентності постановочної групи та фінансової підтримки, без якої неможливе створення вистави в музичному театрі. Але головний компонент — це наявність фахових співаків-акторів, режисерсько-постановочної групи спеціалістів, без яких опера не відбудеться як масштабно-емоційне видовище. Сценічно-концертний показ вистави «Анна Ярославна — королева Франції» в умовах Канегі – Холу за відсутності

професійних режисера, сценографа, художника по костюмам, декоратора, виконавців, належного фінансування не дозволив історично достовірно відобразити час і місце дії, сценічні перипетії сюжету, що врешті-решт не залишило помітного спогаду в культурному та мистецькому житті української діаспори в Америці 1969 року. Проблема полягала в тому, що така опера історичного тематизму потребувала видовищності та монументальності, які, на жаль, не могли бути забезпеченими в умовах концертного залу Карнегі-Холл.

Водночас український формат оперної вистави, втілений у рамках міжнародного американо-франко-українського проєкту, не дивлячись на більш вдалу сценічну інтерпретацію у порівнянні з американською прем'єрою, не уникнув й певних прорахунків у розробці мізансцен, пов'язаним з неточним режисерським аналізом й слабким творчим задумом вистави. Тому оперний твір Антіна Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» має довгострокову мистецьку перспективу та потребує переосмислення режисерських підходів до втілення історичної тематики із використанням усіх сучасних можливостей музичного театру. Сучасні митці повинні докладати максимум зусиль задля вшанування пам'яті, шанобливого відображення таких видатних історичних постатей як Анна Ярославна, її батько — мудрий політик й правитель Київської Русі, її чоловік Генріх I — король Франції. Події нашого славетного минулого є яскравим прикладом плідної комунікації між двома великими державами Східної і Західної Європи як у ті далекі часи, так і в сьогоденні.

Висновки.

1. Не дивлячись на подібність деяких процесів історичного розвитку в країнах Східної та Західної Європи кінця раннього середньовіччя, спосіб існування Київської Русі та Франції, їх тогочасна культура, побут, традиції мали суттєві відмінності. Київська Русь завдяки політиці й дипломатії Ярослава Мудрого, шлюбним зв'язкам його нащадків з монаршими родинами провідних європейських країн була однією із високорозвинених, освічених, прогресивних, впливових держав християнського світу зі сталими культурними, релігійними

традиціями й підпорядкуванням церковної влади світській князівській із призначенням митрополиту. Тогочасна Франція, яка поділялась на 50 феодальних осередків, що конкурували із владою сюзерена, посідала менш помітне місце в політико-економічному, культурному, освітньому аспектах з підпорядкуванням світської королівської влади церковній в особі Папи Римського.

2. Збереження своєї національної самобутності спонукало українців в діаспорі зберігати свою мову, культуру, традиції. Яскравим представником української діаспори в Америці став композитор галичанського походження Антін Рудницький, вінцем творчості якого стала опера «Анна Ярославна — королева Франції» як «сердечна сповідь» Маестро-емігранта. В опері прослідковуються дві сюжетні лінії — соціально-історична та побутово-психологічна з яскраво вираженими характеристиками головних персонажів.

3. Концертно-сценічний формат утілення опери в Карнегі-Хол ознаменував святкування 75-річного ювілею Українського народного союзу. Фінансові проблеми з орендою залу, відсутність режисера-інтерпретатора сценічного аспекту втілення твору, достовірних історичних костюмів, брак репетиційного часу, далися взнаки. Музикознавці та критики української діаспори відзначили прем'єру опери високими оцінками, але вона не стала визначною подією американського життя етнічної спільноти.

4. Сценічне прочитання твору на сцені Національної опери України у рамках міжнародного американо-франко-українського проекту відрізнялося від американського формату застосуванням театральних режисерських прийомів і засобів виразності, пишністю й історичною достовірністю костюмів часів Київської Русі та середньовічної Франції. Водночас помилки в режисерському аналізі й творчому задумі вистави не дозволили урізноманітнити її мізансценічне вирішення пластично-просторового контенту. Сценічні інтерпретації історичних опер на національну тематику потребують ґрунтовних, ретельних, скрупульозних підходів до вивчення та інтерпретації твору — оригіналу, особливо у вирішенні масштабних монументальних

масових сцен задля відображення високого призначення знакових постатей у соціокультурному поступу держави та запобігання їх дискредитації у разі хибних трактувань.

Перспективи подальших розвідок... Історична тематика славетного минулого нашої держави в сучасних соціокультурних реаліях набуває нової популярності та актуальності задля звернення до великих звитяг видатних постатей нашої країни, які в складних умовах змогли підняти на високий щабель статус значення Київської Русі на геополітичній мапі середньовічної Європи. Враховуючи ці обставини, опера Антіна Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» може бути затребуваною у глядача не тільки нашої країни та зарубіжної діаспори, а й на європейському континенті як яскравий зразок мудрої політики і дипломатичних відносин між країнами з різними умовами існування. Її актуальність потребує нового сценічного переосмислення та практичної реалізації відповідно до сучасних мистецьких, технологічних, організаційно-управлінських можливостей музичного театру, що спонукає подальші наукові дослідження оригінальних утілень національної історичної тематики загалом та опери зокрема в контексті новітніх світових тенденцій режисури.

Список використаної літератури і джерел

1. Баландін, Ф., Лярош, М. та Кралюк, П., 2022. *Anne de Kyiv / Анна Київська*. Київ: Пінзель.
2. Варшавська, А., 2021. *Постать Антіна Рудницького в історичній парадигмі української діаспори США середини ХХ століття*. Магістерська наукова робота з музичного мистецтва. Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського.
3. Жаркова, В., 2018. *Десять взглядов на историю западноевропейской музыки. Тайны и желания Ното Musicus*. Том 1. Киев: ArtHuss.
4. Зубанов, В. та Толстоухов, А., 2009. *Україна – Європа: хронологія розвитку (1000–1500)*. Переклад з російської. Київ: КВЦ.
5. Кралюк, П., 2018. *Ярослав Мудрий*. Харків: ФОЛІО.
6. Кулиняк, Н. І., 2017. Національні і європейські модерні етичні складові індивідуального стилю Антона Рудницького. In: World Science, International Scientific and Practical Conference, Warsaw, Poland, 8(24), Vol. 1. Warsaw: RS Global, pp.14–21.
7. Луняк, Є., 2010. *Анна Руська – королева Франції в світлі історичних джерел*: монографія. Київ.
8. Рудницький, А., 1980. *Про музику і музик*. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка.
9. Станішевський, Ю., 2002. *Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: історія і сучасність*: монографія. Київ: Музична Україна.

10. Терещенко, А., 1995. В опері – «Анна Ярославна», [online]. Режим доступу: <https://zn.ua/ART/v_opere__anna_yaroslavna.html> [дата звернення: 09.04.2024].
11. Толочко, П. П. та Моця, О. П., 2020. Русь в кінці IX – на початку XII ст. У кн.: А. Толстоухов, В. Зубанов, П. Толочко та ін. *Україна: хронологія розвитку у 6-ти томах*. Т. 2: Давні слов'яни. Київська Русь. Київ: КРІОН, сс.202–265.
12. Швачко, Т., 1996. Мрія, що здійснилася. *Музика*, 2(302), сс.6–7.
13. Eco, U. 1994. *Arte e bellezza nell'estetica medievale*. Milano: R.C.S. Libri & Grandi Opere S.p.A.
14. Le Goff, J., 1992. *Medieval Civilization (400–1500)*. Translated by J. Barrow. Oxford: Blackwell Publishers.

References

1. Balandin, F., Liarosh, M. and Kraliuk, P., 2022. *Anne de Kyiv / Anna Kyivska* [Anne de Kyiv / Anna Kyivska]. Kyiv: Pinzel.
2. Varshavska, A., 2021. *The figure of Antin Rudnytskyi in the historical paradigm of the Ukrainian diaspora in the USA in the middle of the 20th century*. Master's scientific work on musical art. P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine.
3. Zharkova, V., 2018. *Desyat' vzglyadov na istoriyu zapadnoevropeiskoi muzyki. Tainy i zhelaniya Homo Musicus* [Ten views on the history of Western European music. Secrets and desires of Homo Musicus]. Vol. 1. Kiev: ArtHuss.
4. Zubanov, V. and Tolstoukhov, A., 2009. *Ukraina – Yevropa: khronolohiia rozvytku (1000–1500)* [Ukraine – Europe: chronology of development (1000–1500)]. Translated from Russian. Kyiv: KVITs.
5. Kraliuk, P., 2018. *Yaroslav Mudryi* [Yaroslav Mudry]. Kharkiv: FOLIO.
6. Kulyniak, N. I., 2017. Natsionalni i yevropeiski moderni etychni skladovi individualnoho styliu Antona Rudnytskoho. In: World Science, International Scientific and Practical Conference, Warsaw, Poland, 8(24), Vol. 1. Warsaw: RS Global, pp.14–21.
7. Luniak, Ye., 2010. *Anna Ruska – koroleva Frantsii v svitli istorychnykh dzherel: monohrafiia* [Anna Ruska – Queen of France in the light of historical sources: a monograph]. Kyiv.
8. Rudnytskyi, A., 1980. *Pro muzyku i muzyk* [About music and the musician]. Niu-York, Paryzh, Sidney, Toronto: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka.
9. Stanishevskiy, Yu., 2002. *Natsionalnyi akademichnyi teatr opery ta baletu Ukrainy imeni Tarasa Shevchenka: istoriia i suchasnist: monohrafiia* [National Academic Opera and Ballet Theater of Ukraine named after Taras Shevchenko: history and modernity: a monograph]. Kyiv: Muzychna Ukraina.
10. Tereshchenko, A., 1995. In the opera – "Anna Yaroslavna", [online]. Available at: <https://zn.ua/ART/v_opere__anna_yaroslavna.html> [accessed: 09 April 2024].
11. Tolochko, P. P. and Motsia, O. P., 2020. Rus v kintsi IX – na pochatku XII st. In: A. Tolstoukhov, V. Zubanov, P. Tolochko and others. *Ukraina: khronolohiia rozvytku u 6-ty tomakh* [Ukraine: chronology of development in 6 volumes]. Vol. 2: Davni slov'iany. Kyivska Rus. Kyiv: KRION, pp.202–265.
12. Shvachko, T., 1996. Mriia, shcho zdiisnylasia [A dream that has come true]. *Muzyka*, 2(302), pp.6–7.
13. Eco, U. 1994. *Arte e bellezza nell'estetica medievale*. Milano: R.C.S. Libri & Grandi Opere S.p.A.
14. Le Goff, J., 1992. *Medieval Civilization (400–1500)*. Translated by J. Barrow. Oxford: Blackwell Publishers.

IRYNA SUVOROVAORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-7365-2946>

Creative Postgraduate Student

at the Department of Opera Training and Music Direction

at P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

irina.applause@gmail.com**ANTIN RUDNYTSKY'S OPERA****"ANNA YAROSLAVNA — QUEEN OF FRANCE":****COMPARATIVE ANALYSIS OF THE AMERICAN AND****UKRAINIAN FORMATS OF PRODUCTION**

The author devotes this research to the phenomenon of the creation by Antin Rudnytskyi's the opera "Anna Yaroslavna — Queen of France", having used historiographical and iconographical sources, its artistic productions in American and Ukrainian formats. The relevance and necessity of taking into account the historical national theme in general and the opera in particular in today's socio-cultural realities are outlined. The role and place of the Ukrainian diaspora in the preservation of national identification of cultural property and artistic heritage in the conditions of stay in different countries of the world is clarified. Attention is focused on returning to the treasury of national musical culture and unjustifiably forgotten names and works of Ukrainian emigrant artists, one of their bright representatives is rightfully considered the American composer of Galician origin Antin Rudnytskyi. The literary background of the opera is analyzed and systematized being based on the peculiarities of the historical, sociocultural development of Kyivan Rus and France at the end of the early Middle Ages; the prerequisites for creating an opera are outlined, emphasizing the main storylines in the development of its dramaturgy; the author studied memoirs, reviews and publications on its production in American and Ukrainian formats. The article describes the differences in living conditions, the way of existence of Kyivan Rus and France during the specified era, emphasizing the peculiarities of their contemporary culture, lifestyle, and traditions. Attention is drawn to the choice of the effective vector of Yaroslav the Wise's activity in politics, diplomacy, interstate family ties with the leading royal courts of Europe, which contributed to the highest development of Kyivan Rus at that time, strengthening the princely secular power. On the contrary, the author emphasized the modest position of medieval fragmented France in the geopolitical development of Europe with the subordination of secular royal power to the Pope. The motivation of Antin Rudnytskyi's appeal to historical themes and the prerequisites for writing the opera "Anna Yaroslavna - Queen of France" as a "heartfelt confession" of the emigrant Maestro is determined. Two storylines in opera drama are analyzed — social-historical and domestic-psychological, with arguments for their conceptual solution. The reasons for the concert-stage format of the implementation of the opera by the forces of the Ukrainian diaspora in America and the impossibility of its further stage life in the country are clarified. The conceptual production of the work in the National Opera of Ukraine in the stage format, the reasons for the shortcomings of its mise-en-scène development in connection with errors in the director's analysis and the creative idea of the performance are studied. The necessity of a thorough approach to the interpretation of historical operas of national themes with the use of large-scale monumental mass scenes is proven. Prospects for further scientific research on the given topic in the conditions of modern possibilities of musical theater and achievements of director's opera practice are predicted.

Keywords: Antin Rudnytskyi, the opera "Anna Yaroslavna — Queen of France", features of

the composer's style, stage interpretations, American and Ukrainian opera formats.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024 р.